

РОЗДІЛ 3

КОНЦЕПЦІЇ ВЗАЄМОВІДНОСИН «ЛЮДИНА–СУСПІЛЬСТВО» ЯК «РОЗВИТОК ВНУТРІШНЬОГО ПРОСТОРУ ОСОБИСТОСТІ» У МІНЛИВОМУ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОМУ СОЦІУМІ (Воронкова В.Г., Нікітенко В.О., Максименюк М.Ю.)

3.1 Концепції взаємовідносин «людина-суспільство», «суспільство-людина», «людина-природа» у мінливому інформаційно-комунікативному просторі

3.2 Взаємодія людини і соціуму як своєрідна іманентна суперечливість глобального інформаційно-комунікативного соціуму

3.3 Громадянське суспільство як «розвиток внутрішнього простору особистості»

3.4 Людина у динаміці віртуально-комунікаційного простору

Висновки до третього розділу

Актуальність взаємовідносин «людина–суспільство» і «суспільство–людина» в контексті соціальної філософії у тому, що її центральною проблемою є проблема людини, яка має не тільки загальнотеоретичний, загальнофілософський смисл, а й праксіологічний. Для соціальної філософії варто сформуванню такої моделі людини, яка включала б можливості, що слугують основою для аналізу найглибших і різноманітних взаємозв'язків людини і суспільства. Модель людини в соціальній філософії має функціонально-базисний характер і є основою для дослідження цілого ряду всезагальних закономірностей у співвідношенні «людина–суспільство». Пошуки підходу до нового формату моделі людини приводять до трирівневої моделі, яка є аналогічною трирівневій моделі суспільного світу:

- 1) суспільства як соціуму;
- 2) суспільства як системно-структурного світу;
- 3) суспільства як соціомікро – і соціомакросвіту повсякденності.

3.1 Концепції взаємовідносин «людина-суспільство», «суспільство-людина», «людина-природа» у мінливому інформаційно-комунікативному просторі

В контексті даного дослідження цікавою для нас концепцією сучасності є концепція людини В. Казначеева і Є. Спіріна. На їх думку, людина як продукт довгої біологічної еволюції, що відтворює в інформаційному аспекті еволюцію нашого Всесвіту, відтворює собою в закодованому вигляді послідовність історії нашого Космосу. Російські дослідники В. Казначеев і Є. Спірін рекомендують

Воронкова В.Г., Нікітенко В.О., Максименюк М.Ю.

проводити комплексні дослідження *Homo sapiens*, спираючись на уявлення про людину як цілісне космопланетарне явище.

Згідно з таким підходом, протягом тривалого часу еволюції формування біологічних рис людини проходило під час взаємодії з культурою, а етнічних, релігійних та інших звичаїв – під час взаємодії із природним середовищем. Соціальне не суперечить фізичному, космічному і біологічному, адже від народження людина має тілесну організацію, яка включає можливості її соціально-діяльнісного розвитку. Оскільки природа людини інваріантна, суспільство не може формувати заново в кожному поколінні людську природу.

Воно «вишиває по канві» (людина як спресований Всесвіт) соціальний малюнок (особистість, яка уявляє собою мікрокосм соціуму) залежно від набору цінностей людини. Людина, перш за все, пластична істота, яка включає сліди космофізичної, біогенетичної і соціокультурної еволюції.

Людина як «молекула» – метафоричний вислів, який також свідчить, що людина є найменшою частиною Всесвіту, володіє її властивостями. Вважається, що людина як «молекула» включає максимум інформації про Всесвіт. Рівень організації живої матерії уможливорює чуттєве сприйняття інших рівнів ієрархічно побудованого Всесвіту – нижчого (елементарні частки, атоми, молекули та ін.) і вищого (системи галактик, Метагалактика).

Разом із тим інтелектуальне розуміння людини охоплює широкий діапазон феноменів природи – від елементарних часток до космічних об'єктів. Загалом вважається, що людину можна визначити як макроскопічну істоту на середньому рівні структурної організації нашого Всесвіту, що користується інформацією про явища та об'єкти інших рівнів.

Самоіснування людини зумовлено порівняною стабільністю агрегатів колоїдів і кристалів, а також нашої планети, причому будь-який більш високий рівень стабільності включає всю інформацію попередніх рівнів і нову інформацію, характерну тільки для нього.

У структурній організації Всесвіту будь-який рівень має певне число енергії: кількість цих рівнів може бути необмеженим як на макро-, так і на мегарівні. Зародження розуму на найбільш багатому в інформаційному відношенні рівні передбачає її основну властивість – усвідомити сутність Всесвіту, щоб у перспективі управляти її еволюцією.

Отже, тіло людини включає все багатство інформації, яке несуть всі рівні стабільності, що управляються квантовими законами і водночас чутливі до ефектів гравітаційної взаємодії, що виявляється на рівнях Всесвіту. Якщо погодитися, то біологічна еволюція в мініатюрі – космічна еволюція, то можна зазначити, що максимум інформації про Всесвіт знаходиться в основному в голові індивіда і добувається завдяки голографічній природі мислення. Варто враховувати і те, що мозок сучасної людини є результатом тривалого розвитку планетарного життя, що він саме адаптований до земних умов і не адаптований до сприйняття й оброблення інформації (зокрема, усесвітів, які не входять в

зону його впливу). Варто враховувати і те, що мозок людини включає до 100 млрд нейронів – приблизно стільки, скільки планет у нашій Галактиці.

Цікавою є точка зору Н. Моїсеєва, згідно з якою Всесвіт є цілісною єдиною системою, хоча цим даним не суперечить постулат про відсутність до певного часу керуючого начала в саморозвитку, самоорганізації Всесвіту, адже цій системі властиві параметри стохастичності і невизначеності, а також, із точки зору її біфуркації, вони зумовлюють незворотність космологічного універсального часу, з чим пов'язана непередбаченість еволюції суперсистеми Всесвіту та її фрагментів.

Отже, навіть за відсутності цілепокладаючого начала розвиток Всесвіту характеризується деякою спрямованістю. Через це відбувається безперервне зростання різноманітності і складності матеріальних утворень, а на певному часі виникає жива речовина, яка слугує основою для виникнення Розуму, цілеспрямовано розвивається (у Всесвіті може бути багато таких зародків розуму).

Шлях розвитку нашого світу такий: від початкового вибуху до цілеспрямованого розвитку. Цей підхід не виключає положення про те, що людина в потенції вже існувала у стані зародка Всесвіту, що еволюція Космосу жорстко детермінована. Значення концепції самоорганізації суперсистеми Всесвіту в тому, що вона виявляє «ефект зборки»: системи нашого світу сягають такого рівня складності, що у Всесвіті виникають нові властивості, яких нема в її елементів (до них належить і людина з розумом).

Оскільки таких систем у Всесвіті багато, не виключається існування в ній позаземних, космічних цивілізацій, різноманітних форм життя і розуму. Земна еволюція життя унікальна, але це не виключає існування в ній позаземних форм життя. Світ – безмежний у просторі і часі, це фізичний вакуум, в якому виникають спонтанні фазові переходи, здатні дати життя новим усесвітам.

Концепція О. Колмогорова і О. Ляпунова про «великий біологічний вибух» підтверджує поширення життя в межах усього Всесвіту. Однією з головних проблем сучасної науки і світогляду є проблема виникнення земного життя, його зв'язку з Космосом, що передбачає обговорення масштабів поширення живої речовини у Всесвіті, зокрема і розумної форми у вигляді космічної цивілізації, що дає змогу розглядати земну біосферу як локальне згущення нескінченно космічного потоку живої речовини, а людство – як розумну частину живої речовини нашого Всесвіту (Метагалактики).

Фізик Л. Морозов висунув концепцію «великого біологічного вибуху», згідно з якою передбачається існування великомасштабної структури живої речовини у Всесвіті.

В 1960-х рр. О. Колмогоров і О. Ляпунов висунули гіпотезу про функціональну організацію космічної живої речовини, а американський фізик Ф. Дайсон сформулював концепцію космічних умов існування життя. У свою чергу, американський біолог К. Саган, аналізуючи проблему космологічних

основ виникнення життя, постулює існування загальної космічної закономірності: у Всесвіті протягом певного часу виникнення життя здійснюється як безперечне явище космологічної еволюції. Приватний випадок цієї закономірності – виникнення життя на Землі як виявлення загальної космологічної еволюції.

Умови виникнення життя на Землі визначили її розвиток як цілого, тобто у вигляді біосфери, єдиного моноліту живої речовини. Це означає, що еволюція біосфери залежить від сукупності земних і космічних явищ.

Антропний космічний принцип В. Налімова – положення, що затверджує привілейоване місце людини у Всесвіті, яке виходить з наявного взаємозв'язку світових констант, а саме, що Всесвіт – це дім людини. Цей принцип має дві версії: сильну (російський вчений В. Налімов) і слабку версію (американський космолог Б. Картер) з афоризмом: «Я мислю, отже, світ такий, який він є». Сильна версія антропоного космологічного принципу базується на тому, що реальність Всесвіту залежить від існування людини, що біологічний відбір фундаментальних констант визначає специфіку і структуру Всесвіту, що саме виникнення Всесвіту значною мірою детерміновано існуванням людини.

У крайньому вигляді сильна версія цього принципу сформульована американським фізиком Дж. Уїлером, який виходить із концепції так званого співучасного Всесвіту, тобто людина не просто спостерігає Всесвіт, а надає йому існування. Уявлення, що Всесвіт не тільки породжує життя, але і підтримує його і розвивається завдяки своїй волі, доходить висновку: людина є не тільки мірою всіх речей, а також і її творцем. У світоглядному плані інтерпретація Уїлером антропоного космічного принципу являє собою сучасне формулювання установок І. Канта про телеологічність світовлаштування.

Таку інтерпретацію антропоного космічного принципу поділяє російський вчений В. Налімов, який розкриває його шляхом включення ідеї про первісне існування смислів. Ці смисли лежать в основі Всесвіту і передбачені для розкриття людиною.

Глобальний еволюціонізм, що надає розвитку як біосфері, так і ноосфері, вважається можливим тому, що на Землі в Космосі загалом реалізувалися зовнішні умови, а в глибинах Всесвіту потенційні можливості семантичної природи, які в цих мовах розкрилися через багатоманітність живих текстів (людина і є одним із цих текстів). Людина стала виступати в єдності з цим Всесвітом, нерозривності з ним.

Саме в цьому смисл антропоного принципу (В. Налімов). Тут смисли являються самостійною реальністю і виявляються через матерію за допомогою геометрії Світу. Фактично Налімов відроджує, хоча і в деякому модифікованому вигляді концепцію Платона про одвічне існування «ідей», відблиском яких слугує матеріальний світ.

Такий підхід передбачає, що «ідея», чи смисл, виступає як код, що включає всю інформацію про еволюцію Космосу, виникнення життя і людини.

В. Налімов створив модель несвідомого, в якій поряд із фізичним вакуумом вводиться поняття «семантична культура», під якою розуміють невиявлене семантичне поле.

У стані глибокої медитації відбувається деперсоналізація індивіда, його злиття з цілісністю світу. У цій моделі індивідуальність кожної людини описується функцією розподілу, яка будується над загальним полем ознак. Ототожнення ЕГО з функцією рівномірного розподілу на усьому полі ознак сприяє розчиненню в цілісності світу (можливо, це те, що називають досягненням нірвани).

У цій моделі семантичні поля дискурсів виражають не парадигмальний досвід, а свідомість далекого минулого (міфи, символи). Звідси В. Налімов виводить гіпотезу про те, що сама культура включає не тільки свідоме, але й несвідоме, що знаходиться в підпіллі. Саме те, що віднесене до пізньої культури, і залишається нерозкритим.

Голографічна модель пізнання – моделювання пізнавальних процесів на основі їх хвильового кодування людських об'єктів зовнішнього світу. Хвильовий підхід дає змогу більш адекватно відтворити особливості різних об'єктів, ніж дискретна (алфавітна) мова.

Самі об'єкти в їх просторових особливостях можна розглядати як деякі системи хвильових характеристик, як розподіл амплітуд. Варто врахувати, що вже мають місце голографічні моделі світу (Всесвіту). Оскільки людина є породженням Всесвіту і являє собою гігантську голографічну систему, що має квантово-механічну природу, то і функціонування психіки людини має базуватися на голографічних і квантово-механічних принципах.

Саме з цього виходить голографічна модель людської психіки і Всесвіту, розроблена К. Прібрамом і Д. Бомом. Її суть в тому, що кожна точка простору Всесвіту включає всю інформацію про світ (аналогічно, справедливо і щодо психіки):

1) об'єктивна реальність (незалежне від неї зовнішнє середовище, яке людина намагається змінити відповідно до своїх планів);

2) між суб'єктивними реаліями різних людей (соціальних груп, спільностей) і різними аж до взаємовиключення програмами перетворення світу;

3) безперервно змінюючи світ та саму себе, людина прориває обмежений горизонт тваринного існування, залишаючись при цьому кінцевою істотою, смертною, прилучаючись до безмежності природи, культури і духу.

Таким чином, аналіз концепцій взаємовідносин «людина–суспільство», «людина–природа», «людина–людина» засвідчив про велику різноманітність проблем людини в інформаційно-комунікативному просторі

3.2 Взаємодія людини і соціуму як своєрідна іманентна суперечливість глобального інформаційно-комунікативного соціуму

Суспільство як соціум характеризує суспільний світ як саму абстрактну, в певному смислі невизначену усезагальність людського суспільного буття, яка охоплює весь суспільний світ без будь-яких виключень. Саме завдяки своїй абстрактності, у певній мірі невизначеності, соціум виступає як «чисте», концентроване втілення суті суспільного буття людини. Є. Андрос зазначає: «У ХХ сторіччі стало цілковито зрозумілим – і у цьому найбільша бентежна і страшна істина, що людина є єдиною на планеті живою істотою, здатною здійснювати цілеспрямоване, свідоме (!) нищення себе подібних. До того нищення масштабне».

Суспільство як системно-структурний цілісний світ – це рівень меншої абстрактності, ніж рівень соціуму. У ньому втілюється структурність суспільного життя, обмежена цілісність цієї структури, її основні елементи, певні детермінаційні, функціональні зв'язки цих елементів, до яких варто віднести і основні тенденції розвитку і функціонування цієї системи як цілісності.

Можливо, найбільш влучною характеристикою цього рівня суспільства є визначення суспільства як суспільного організму. Суспільство як соціосвіт повсякденності фіксує одинично-конкретний, безпосередньо відчутний світ суспільного буття. Це те середовище, безпосереднє протікання суспільного життя, в яке зануряється людина, людина у своїй унікальності і неповторності. Якщо поєднати ці три рівні через призму зв'язку з людиною, то такий аналіз буде вкрай інноваційним.

Спираючись на рівні суспільства, варто виокремити, відповідно, три рівні людини:

1) людина абстрактно-субстанціональна – людина у своєму усезагальноглибинному, так би мовити, в якісно-чистому визначенні;

2) людина соціологічно-функціональна – це людина, взята у таких якостях, які забезпечують існування і функціонування суспільства як системноцілісного організму;

3) людина екзистенційно-індивідуальна – це людина, занурена у світ повсякденності, людського самоствердження, що протистоїть зруйнуванню «людського елементу людської матерії» життя.

Якщо світ людського буття людини диференціюється на своєрідні три рівні і людина також диференціюється на три рівні, варто дійти висновку, що між людиною і світом її суспільного буття існує три пари антропосуспільних взаємовідносин, коли кожен рівень людини співвідноситься, корелюється з

відповідним рівнем суспільного буття людини.

Це такі види взаємовідносин: співвідношення людини як абстрактно-субстанційного суб'єкта і соціуму; співвідношення соціологічно-функціональної людини і суспільства як системноцілісного організму; співвідношення екзистенційно-індивідуальної людини та соціосвітів повсякденності.

Оскільки аналіз взаємовідносин «людина–суспільство» має суто методологічний характер, то й ця мисленнєва конструкція ставить собі за мету досягнути загальні принципи співвідношення людини і суспільства. Співвідношення людини і соціуму як своєрідної іманентної суперечливості самої людини потребує витлумачення сукупності взаємовідносин, що формуються у суспільстві.

Перша сукупність взаємовідносин – це взаємовідносини абстрактно субстанціональної, з однієї сторони, і соціуму, з іншої. У цьому форматі людина виступає як абстрактний суб'єкт, в якого на першому плані перебувають його усезагально-субстанціональні якості. Тут людина відходить від будь-якої конкретики, від індивідуально-екзистенційних життєвих колізій, своїх професійних якостей, рольових та інших особливостей.

На цьому рівні навіть плинність буття не береться до уваги, а людина тут виступає як носій усезагальних субстанціональних якостей; соціум розглядається у своїй усезагально-абстрактній сутності, втрачає будь-яку структурно-елементну характеристику. Соціум як такий – це абстрактно-всезагальне, абстрактно-невизначене втілення суспільного буття людини як такої, що звеличується над більш конкретними характеристиками цього буття.

Адже людина створює соціум і втілюється у ньому: соціум, яким би він не був, якою б своєю межею не розкривався, завжди несе у собі будь-яке людське начало, він виражає, втілює людську суть, людську іманентність. Дійсно, яку б межу соціуму ми не взяли, завжди субстанціональною основою цієї межі є людська думка, людський дух, людська життєдіяльність, будь-яке виявлення людської життєвості. Усе вищесказане дає можливість визначити соціум як певне інобуття, адже соціум у певному смислі слова виступає як інше «Я» людини.

Причому соціум як інше «Я» людини є найбільш глибинним, дійсним «Я» людини, адже іншим «Я» людини є вона сама, проте об'єктивована, втілена в іншій формі, немовби відокремлена сама від себе і протилежна сама собі. Тому співвідношення людини і соціуму є своєрідною іманентною суперечливістю самої людини.

Друга сукупність взаємовідносин сприяє формуванню людини як соціологічнофункціонального суб'єкта, з однієї сторони, і суспільства як системно-структурного цілісного організму, з іншої.

Суспільство виступає тут вже не як абстрактносубстанціональна сутність, а як субстанціональна невизначеність, як значно більш конкретний рівень

суспільного буття, який володіє певною, чітко вираженою цілісністю, структурністю, зі своїми фіксованими елементами, складними взаємозв'язками між ними.

Суспільство – це цілісний організм, пов'язаний із узагальненням порядків різних країн, своєрідна інтеграція суспільних форм організації людського буття. Отже, людина у цій сукупності відносин виступає не як носій абстрактно-субстанціонального начала, а у тому своєму рівневому виявленні, де виражаються його якості, пов'язані із суспільством як системно-структурним цілим. Тому і людину на цьому рівні варто характеризувати як соціально функціональний суб'єкт, чия діяльність націлена на забезпечення функціонування системно-цілісного суспільного організму певною мірою залежить від нього і визначається ним.

Людина виступає у цій сукупності відносин як член певної соціальності, колективності, як представник певної людської спільноти, як масовоколективний суб'єкт. Беззаперечну роль тут відіграє структурність суспільства як цілісності й оформлення елементів суспільства в окремі підструктури.

Оскільки суспільство структурується як цілісність, структуруються всі його елементи, різні підсистеми, на цій основі відбувається певне структурування людей у певні групи, оформлення людей у певну соціальну колективність у рамках суспільства.

Людина на цьому рівні відносин виступає як певна функціональна величина, тобто на цьому рівні людина своєю життєдіяльністю забезпечує нормально-оптимальне функціонування суспільного організму, а сама його життєдіяльність виступає як функція буття, розвиток суспільних структур і підструктур. Для того щоб існували, оптимально діяли і підтримувалися суспільні структури, необхідна постійна людська енергія, людська життєдіяльність, яка має функціональний характер.

На рівні співвідношення людини як соціологічно-функціонального суб'єкта і суспільства як системно-структурного організму є своєрідне домінування суспільства над людиною. Саме на цьому рівні суспільство являє собою силу, яка знаходиться над людиною, якоюсь мірою формує його установа, орієнтації, цінності. Відповідно, людина як суб'єкт залежний, підпорядкований суспільству, що обслуговує її підсистеми, підпорядковується її вимогам. Тому у відношенні «людина–суспільство» первинною ланкою виступає суспільство, а людина – фактором залежновторинними.

Третя сукупність взаємовідносин – це взаємовідносини

екзистенційно-індивідуальні, в контексті яких відбувається взаємозумовленість світів – соціосвіту та індивідуального світу. Людина виступає тут як індивідуальна істота, не як абстрактно-субстанціональний суб'єкт, не як арифметичний елемент людської багатоманітності націй, класу, а людина неповторна, унікальна, в якій і виявляється особливість і повнота

людської екзистенції.

У цій сукупності відносин людина проявляється в своїх неповторно індивідуальних характеристиках. У своїй життєвобуттєвій безпосередності людина, як зазначав М. Гайдеггер, укорінена у своєму бутті, своєму домі, своїй спільноті, первинно-буттєвих відносинах, які детермінуються значеннями, смислами, цінностями і становлять життєвий базис буття людини, в якому на передній план виходять індивідуально-неповторні характеристики людини.

У цій сукупності відносин людина проявляється у формах своєї життєвобуттєвої неповторності, в яку вона вкорінена, у своє середовище, свій дім, свою безпосередню спільноту, світ первинно-буттєвих предметів, невід'ємних від людини і даної повсякденності, смислів, значень, цінностей, які становлять життєвий базис його буття, що являє світ повсякденності. З одного боку, екзистенційно-індивідуальне володарює над світом, формує його саме таким, яким його хоче бачити людина, пристосувавши його до себе, до своїх власних інтересів і потреб.

З іншого боку, світ повсякденності щодо людини володіє такою пригніченою силою, що може переважати над людиною, втягувати його в рутину повсякденності.

Як свідчить екзистенційно-антропологічний аналіз, людина, по своїй суті, щодо світу свого суспільного буття є нескінченно багатоманітною, і у цих відносинах вона володіє сукупністю різноманітних якостей, які розподіляються за диференціацією по різних рівнях. У будь-якому разі людина у своєму ставленні до суспільного світу не виступає як дещо одноманітне, а розкривається як всезагальна субстанція суспільного світу, як всезагальна функціональна умова збереження і розвитку цього світу, як екзистенційно-буттєвий суб'єкт, який втілюється в індивідуальному світі повсякденності.

Різнomanітність ставлення людини до світу суспільного буття безперервно зростає, ці відмінності являють собою багатоманітність, яка є певною ланкою єдності чи елементом системної єдності людського ставлення до світу.

Ця єдність багатоманітності розглядається як рефлексія багатомірності людини, яка вбирає в себе рівневі відмінності людського ставлення до світу, спирається на ці відмінності, виростає із цієї багатоманітності і втілює її у собі. Проте, аналізуючи людину як складну соціальну і цілісну істоту, необхідно схопити ці відмінності, їх внутрішній зв'язок і на цій основі досягнути складну цілісність людського ставлення до світу суспільного буття. Проведений аналіз спричинив виявлення тенденцій.

Тенденція перша:

а) ставлення людини до світу її суспільного буття вирізняє ставлення людини до соціуму і характеризується як певне творіння людиною самої себе, втілення себе у цьому світі і в цьому смислі – в домінуванні людини;

б) людина виступає не стільки як творець суспільства, не стільки як субстанція, яка втілюється в суспільстві, а, отже, яка певною мірою втримує

існування і функціонування суспільства у цьому сенсі, тобто підпорядковується його потребам і законам, а тому й виступає як сила, що у певному відношенні підпорядковується суспільству;

в) людина виступає як творець свого соціомікросвіту повсякденності і водночас як слуга, і як раб, що підкорюється тиранії.

У результаті дії цих трьох тенденцій ставлення людини до світу суспільного буття, формується певна тріада:

людина в рамках першої сукупності відносин домінує над світом;

в рамках другої – підпорядковується йому;

в рамках третьої проявляється своєрідний синтез – творіння людиною світу і залежності від нього, підкорення йому.

Усі три групи взаємозалежностей відносин проявляються разом, одночасно і є нерозривними, вони становлять єдину тенденцію, в основі якої закон заперечення.

У контексті цієї різноманітності відносин і формується момент цілісного ставлення людини до світу, його суспільного буття, а ця цілісність є нерозривною і робить нерозривним зв'язок всіх складових елементів. Людина одночасно панує над світом свого суспільного буття і підпорядковується йому, тому розірвати цю суперечливість людських відносин, у принципі, неможливо.

Тенденція друга. Вона може бути охарактеризована як тенденція виокремлення феномена людського. Так, на першому рівні взаємовідносин людське начало в абстрактно-субстанціальному сенсі представлене слабо, розчинене у всезагальній субстанціальності людини. У другій системі взаємовідносин воно виявляється більш виразно у масово-функціональному бутті, в його редукованості до соціальності, його обслуговуючій ролі.

Тенденція третя. На третьому рівні взаємовідносин людське розкривається найбільш наочно, в його безпосередньо-чистому вигляді, що свідчить про те, що людське на різних рівнях взаємовідносин проявляється різними гранями, які нерозривно пов'язані між собою і створюють цілісність і обміну, і розподілу суспільно-значимої праці, через стани втрати суб'єктивності, появи почуттів самотійності і пригніченості. Отже, людина щодо світу виступає як цілісний і багатогранний суб'єкт, багатовимірність якого є надзвичайно складною проблемою.

3.3 Громадянське суспільство як «розвиток внутрішнього простору особистості»

Громадянське суспільство як суспільство рівноправних людей, у якому людина вільно проявляє свою особистість, творчу ініціативу, суспільство рівних можливостей, вивільнене від адміністративної регламентації,

оптимально поєднує людино-націо-державоцентричність на засадах паритетного захисту людини і нації. Законодавче визнання юридичної рівності на основі наділення їх правами і свободами – головна ознака і основа громадянського суспільства. На відміну від держави громадянське суспільство представляє собою систему багатоманітних зв'язків і відносин громадян, їх об'єднань, союзів, що базуються на рівності і особистій ініціативі громадян.

Проблемна ситуація у дослідженні громадянського суспільства як соціального феномена полягає у тому, що формування системи суб'єкт-суб'єктних відносин відбувається завдяки взаємодії людини, держави і громадянського суспільства, що сприяє підвищенню ефективності всіх його складових. В основі теоретико-методологічних підходів аналізу людини як об'єкта і суб'єкта громадянського суспільства слід виокремити наступні методи і підходи:

1. Системно-структурний метод (засновники Л. Фон Берталанфі, Н. Вінер, А. Богданов.) виокремлює загальні поняття цього методу: елемент, зв'язок, структура, субстрат (середовище, у якому існують елементи), цілісна сукупність елементів, зв'язків і субстрату, підсистема, суперсистема – сукупність систем, що використовуються для аналізу громадянського суспільства.

2. Системний метод як спосіб наукового пізнання та практичної діяльності вимагає розгляду частин громадянського суспільства у нерозривній єдності з цілим – державою, яка консолідує спільноту, є її підоймою.

3. Структурно-функціональний метод, при якому досліджуються елементи громадянського суспільства, завдяки якому відбувається вичленення в об'єкті стабільних елементів, їхніх структурних взаємозв'язків як системи, функціонально взаємопов'язаних змінних (Т.Парсонс, Істон, Р.Мертон). 4. Синергетичний метод використовується для аналізу громадянського суспільства як нелінійної системи, що розвивається в нелінійному суспільстві та має цілу низку поліфуркаційних (біфуркаційних) можливостей для свого розвитку [.]

Відмінність від попередніх досліджень полягає в теоретичній рефлексії синергетичної парадигми механізмів:

1) механізмів саморегуляції;

2) механізмів саморозвитку;

3) механізмів самовідтворення систем, в результаті чого саморозгортання функцій громадянського суспільства включається динаміку переходів від одного рівня якості суспільства до іншого, саморозгортання функцій визначається як простір, в якому відбувається процес розгортання компоненти, яка сприяє формуванню нової соціальної активності.

Відмінність від раніше досліджених положень полягає у мультипарадигмальній рефлексії (синергетичній, діалектичній, системній в їх поєднанні і взаємодоповнюваності) механізму громадянського суспільства, що

відбувається на засадах синтезу положень теорії систем, соціальної синергетики, кібернетичних теорій - зворотних зв'язків, гомеостазису системи, авторегуляції системи громадянського суспільства, здатних подолати антиентропійні процеси і досягти стабільності громадянського суспільства.

Синергетична методологія доповнюється системним підходом і методами кібернетики, що сприяє збагаченню їх новими онтологіями і законами процесів самоорганізації. Використання принципів соціальної самоорганізації для аналізу громадянського суспільства приводить до пояснення соціальних трансформацій у суспільстві через виявлення механізмів самоорганізації системи у стані нестабільності, «режимів із загостренням», пояснення станів економічної, фінансової, інфляційної, екологічної кризи, інтенсивної трансформації сучасних інститутів.

Самоорганізаційна методологія характеризує громадянське суспільство як відкриту, нелінійну систему, що постійно змінюється і має точки біфуркації, фрактали, енергоінформаційні характеристики. Синергетична методологія аналізу вимагає пояснення механізмів самовідтворення соціосистеми в контексті протікання всіх процесів – економічних, політичних, духовних, культурних. Самоорганізаційні механізми, які включають механізми організаційні, соціального розвитку, саморегуляції та самовідтворення, слід розуміти як механізми, які функціонують через параметри самоорганізації соціальних систем, тобто ентропійні механізми соціальної самоорганізації, які можна визначити як такі, що функціонують через параметри ентропії/негентропії соціальних систем.

Адаптаційні механізми громадянського суспільства реалізують функції мінливості, спадкоємності, відбору при збереженні характерних ознак системи у рамках одного й того ж соціального організму. Біфуркаційні (розгалужені) механізми громадянського суспільства реалізують вказані функції на основі послідовної зміни якісно нових станів систем, які втрачають характерні ознаки свого попереднього розвитку, хоча й зберігають спадкоємні ознаки. Перервність і розгалуженість (варіантність) дозволяє системі на основі багатоваріантного пошуку відібрати нові, більш ефективні стани. Ці ж механізми, забезпечуючи незворотність протікання процесів, реалізують важливі якості – закріплення соціальних змін, що відбуваються, сприяють формуванню синергетично-рефлексивної моделі самоуправлінняського суспільства в контексті цивілізаційного контексту

Біфуркаційні механізми являються більш ефективними у порівнянні з адаптаційними, так як вони дозволяють збільшити темпи розвитку громадянського суспільства, поєднати всю сукупність механізмів і запустити їх у дію, в один ефективний механізм, який відповідає часу. Слід виокремити наступну сукупність механізмів, яка може бути задіяна у цьому процесі: механізм організації; механізм самоорганізації; механізм самоуправління; механізм управління; механізм формування трудової мотивації; інноваційний

механізм.

Якщо адаптаційні механізми ґрунтуються на негативному зворотному зв'язку і є близькими до механізмів негентропійних, то біфуркаційні механізми – до механізмів ентропійних. Перевага синергетичного підходу виражається в появі так званого нелінійного мислення, найважливішими ознаками якого є:

- 1) багатоваріантність та альтернативність еволюції;
- 2) можливість вибору її оптимальних шляхів;
- 3) можливість прискорення темпів розвитку, ініціювання прискореного нелінійного зростання;

- 4) вплив кожної особистості на макросоціальні процеси;
- 5) неприпустимість нав'язування соціальним системам шляхів розвитку;
- 6) перебіг соціальних процесів за невизначеності, нестабільності;
- 7) незворотність розвитку;
- 8) еволюційність та цілісність світу.

Громадянське суспільство вирішує чотири базові задачі:

- 1) забезпечення свободи (сприяння розкриттю) людини-індивіда, як головної умови самореалізації її життєвого потенціалу і креативної соціальної діяльності;

- 2) забезпечення свободи руху інформації та інших обмінних ресурсів по каналам (руслам) міжкомпонентного соціального зв'язку;

- 3) сприяння якісному відбору споживачами обмінних ресурсів;

- 4) узгодження темпу і ритму локальних соціальних дій.

В центрі предметної сфери громадянського суспільства – екстремальні процеси соціального життя та вплив на них в умовах нелінійного мислення. Саме синергетична методологія громадянського суспільства ґрунтується на дотриманні основних принципів: обов'язковість оцінки рівня самоорганізації та взаємодії, нелінійності, альтернативності шляхів розвитку, використання і функціонування інформації, системний, комплексний, порівняльний аналіз.

Таким чином, механізми громадянського суспільства повинні базуватися на:

- 1) соціоантропологічних засадах, в центрі яких «людина як міра всіх речей»;

- 2) синергетичних засадах, в основі якого нелінійне мислення як основа функціонування управління як складного соціального явища, здатного до самоорганізації в умовах непередбачуваності системи;

- 3) наявності альтернативних шляхів розвитку системи;

- 4) аналізі громадянського суспільства як відкритої системи, здатної до саморозвитку і самоорганізації;

- 5) необхідності оцінки конструктивної природи нестійкості і випадковості;

- 6) відмови від лінійного, шаблонного мислення і орієнтації на готовності суб'єкта до створення і сприйняття нововведень та інновацій. Все це дає

можливість по-новому використати механізми громадянського суспільства у практичній діяльності.

Громадянське суспільство як об'єкт впливу розвивається у відповідності з тими вимогами, які держава потребує від нього (суб'єкт-об'єктне відношення), але даний рівень розвитку міжособистісної взаємодії є ще далеким від ідеалу громадянського суспільства і не може вважатися фундаментом його побудови. Лише подолання розуміння іншої людини як об'єкта, як функції іншої людини може корінним чином змінити ситуацію, що склалася, і дозволить створити повноцінний фундамент громадянського суспільства, людей як суб'єктів громадянського суспільства, згуртованих єдністю цілей.

Під громадянським суспільством слід розуміти сукупність неполітичних відносин (економічних, духовно-моральних, релігійних, культурних) громадян та їх асоціацій, заснованих на принципах, які самі себе контролюють «знизу», самі ставлять і вирішують задачі - самодіяльності, автономії і невідповідності.

Саме у створенні умов і виявляються суб'єктивні якості індивідів для самовідтворення їх особистих якостей як суб'єктів самодіяльності. Громадянське суспільство виникає і самовідтворюється в сумісній індивідуальній діяльності людей, які відтворюють це суспільство своїм взаємозумовленим буттям. Модернізація економіки, інвестиційно-інноваційна, екологічна політика, розбудова соціальної інфраструктури, систем освіти, охорони здоров'я, соціального захисту повинні проводитися в рамках створення гідних людини умов як важливих складників формування громадянського суспільства. Нам для реалізації громадянського суспільства належить в економічному плані багато попрацювати, щоб Україна стала конкурентоспроможною всередині і на міжнародній арені і не лише економічно, а щоб добробут підвищувався разом з рівнем культури народу, його соціальними стандартами, інтелектуально-духовними характеристиками, показниками людського розвитку.

Суб'єктність нації, субсидіарність громад і окремих особистостей підвищується тоді, коли нація стає рівноправним суб'єктом дії, яка керується власним вибором шляху розвитку, інтеграції та формуванням умов для досягнення конкурентоспроможності нації та не ігнорує суб'єктів розвинутого громадянського суспільства.

Суб'єкт розвинутого громадянського суспільства - це джерело цілеспрямованої активності, носій предметно-практичної діяльності, оцінки і пізнання; це люди на вищому рівні активності, що відкривають буття і самореалізують свою самосвідомість; це єдність всіх якостей людини – природних, соціальних, суспільних, індивідуальних. Основною характеристикою суб'єкта являється переживання самого себе як суверенного джерела активності, здатного у певних межах здійснювати зміни оточуючого світу і самого себе.

Суспільний суб'єкт може здійснювати свою діяльність і реалізовуватися у діяльності і у бутті кожного конкретного індивіда, визначатися через своє відношення до іншої людини; представляючи собою своє «Я», одиничне, всезагальне, колективне. Об'єкт, навпроти, це те, що протистоїть суб'єкту, на що направлена предметно практична - оціночна і пізнавальна діяльність суб'єкта.

У нашому розумінні суб'єкт-об'єктна позиція являється першою сходинкою у виокремленні суб'єкта з оточуючого світу, а саме громадянського суспільства, в основі якого формування власної свідомості і самосвідомості як нації, так і окремої людини, свого власного «Я».

Суб'єктне пізнання іншого суб'єкта як об'єкта передуює суб'єктному пізнанню самого себе як об'єкта і тільки після цього на вищій ланці міжособистісного пізнання виступає як суб'єктне пізнання іншого суб'єкта як суб'єкта. На більш високому рівні самосвідомості ця протилежність, необхідна на першому рівні самовизначення у світі, повинна долатися на користь суб'єкт-суб'єктних відносин, у форматі яких інша людина виступає у ролі не стільки об'єкта впливу, скільки у ролі «значимого іншого».

Взаємодія людей може бути ефективною лише у тому випадку, якщо її учасники являються взаємно значимими. Поняття «суб'єкт-суб'єктного відношення» означає наявність прямого зв'язку між окремими індивідами чи людськими спільнотами (народами, етносами). Власне «Я» позначається у процесі виділення суб'єкта і об'єкта, коли людина починає усвідомлювати себе окремою істотою у світі, суспільстві, своєму бутті.

Колективний суб'єкт не виникає як механічне поєднання багатьох «Я», а виникає у процесі єдиної направленості суб'єктів на певні цілі, які вони сумісно реалізують саме на цьому етапі, коли відбувається усвідомлення окремими суб'єктами своєї єдності, коли формується полі-суб'єкт чи «ми-концепція». І чим далі ми будемо звеличуватися по сходинкам узагальнення суб'єктів у єдиному цілі покладанні, тим більше ми будемо об'єднані і стверджуватися, виражаючи єдине «Я», де кожний з елементів цього єдиного цілого з необхідністю може впливати на іншого.

Ці відносини переважно є матеріальними, тому що людина є учасником не тільки суб'єкт-суб'єктних, але й суб'єкт-об'єктних відносин, проте проявляється різними своїми сторонами. Суб'єкт-суб'єктне відношення передбачає у першу чергу взаємозв'язок і емоційно-духовну взаємодію людей, навпроти, об'єкт-об'єктне відношення використовує тілесно-фізичні властивості людей.

Коли людина реалізує не стільки свої інтелектуальні скільки тілесні властивості, то виступає скоріше об'єктом відносин, суб'єктних відносин необхідна обопільна спрямованість одного суб'єкта на іншого, забарвлена емоційно і як така, що передбачає взаємодію, взаємопроникнення, а не просто вплив суб'єкта на об'єкт. На духовному рівні це виражається у взаємному збагаченні, взаємному розвитку, наприклад, ідеями.

Деякі вчені (І.Вапчков і І.Гріншпун), у свою чергу, виділяють серед колективного суб'єкта полісуб'єкт, як його підструктуру, в контексті якого розгортається процес єдиного розвитку внутрішніх змістів суб'єктів, що знаходяться на рівні суб'єкт-суб'єктних відносин.

Полісуб'єкт розуміється як цілісне динамічне психологічне утворення, що відображає феномен єдності розвитку внутрішніх змістів реальних суб'єктів, що знаходяться в суб'єкт-суб'єктних відношеннях і об'єднаних сумісною творчою діяльністю, що проявляється у здатності до активності, дієвості, інтеграції, здатності до перетворення оточуючого світу і самого себе, здатності виступати як цілісний суб'єкт у відносинах до процесу саморозвитку і до інших полісуб'єктів.

Продуктом самосвідомості полі суб'єкта являється «ми-концепція», що формується у процесі їх діяльності і розвитку. Взаємовідносини уданій концепції формуються наступним чином: «Я» переходить у систему «Ми», а потім повертається до «Я», і таким чином,

Виключається поглинання колективом суб'єкта і встановлюється широка взаємодія суб'єктів всередині полісуб'єкту. У зв'язку з цим слід виділити три рівня зв'язків, завдяки яким можливо визначити, чи є дана група людей полісуб'єктом:

1) інтегративний зв'язок – підструктури об'єднані єдиною спрямованістю;
2) неінтегративний зв'язок – неантагоністичні протиріччя; 3)
дезінтегративний зв'язок – антагоністичні протиріччя і нульова стадія розвитку полісуб'єкта.

Тому не слід відмовлятися від свого власного «Я» на користь колективному, а слід лише правильно зрозуміти своє власне «Я» і своє місце у системі міжособистісних відносин (С.Рубінштейн). «Наше «Я» є всезагальність, яка властива всім, тобто кожному «Я», яке своїм об'єктом має індивідуальне, приватне «Я».

У взаємовідносинах суб'єктів немає будь-якої принципової переваги приватного «Я». Якщо суб'єкт-суб'єктна форма відносин забезпечує збереження людини у якості суб'єкта, то об'єкт-об'єктний зв'язок передбачає стійке функціонування речей, предметного середовища. І якщо буде стверджуватися суб'єкт-об'єктне відношення між людьми, то суб'єкт буде знищуватися для іншого суб'єкта і відсутність міжсуб'єктного зв'язку приведе до об'єктизації самого суб'єкта, світ людей перетвориться у низку об'єктів, де втрачається мораль, духовна цінність, істинна любов і почуття, що стосується самовираження суб'єкта, то воно пов'язано з суспільним життям, соціумом.

Тільки при умові, коли кожна людина буде бачити в другому особистість, іншого рівноправного суб'єкта, довіряти йому можлива сумісна діяльність, яка з великою ймовірністю досягне своєї цілі. Оптимальні умови для персоналізації індивіда існують в групі вищого рівня розвитку, у якій персоналізація кожного виступає у якості умови персоналізації всіх (саме у таких групах ми можемо

спостерігати, як проявляються суб'єкт-суб'єктні відносини, у контексті яких кожний член групи являється значимим для іншого, коли кожний намагається бути персоналізованим за рахунок деперсоналізації інших. Відповідь в тому, що людина вбачає своє буття в іншій людині, «іншобуттє» у ній і через свою пролонгованість в іншому розвивається особистість.

Розвиток здійснюється «у внутрішньому просторі особистості» (Е.Ільєнков), але цей простір його зв'язків з іншими людьми (інтер-індивідний, а не інтра-індивідний «простір життя»). Діяльність є основним шляхом та єдиним ефективним способом стати особистістю, сприяти виробленню суспільних – духовно-інтелектуальних, інформаційно-мовних, релігійних та інших критеріїв середовищеспроможності нації щодо відродження автентичних якостей її співгромадян.

Для громадянського суспільства надзвичайно важливо, щоб був вироблений інтеграційний індикатор, який відображає здатність громадян (соціуму) бути націєтворчим середовищем не лише в економічному, технологічному, екологічному планах, а й в духовно-інтелектуальному, мовно-інформаційному, етнічно-культурному, демографічно-ментальному, політично-патріотичному аспектах відтворення людини.

Ми вважаємо, що проблема сьогоденного суспільства в тому, що відсутня сама по собі мета діяльності, яка підпорядкувала б собі всі приватні діяльності окремих суб'єктів, проблема неусвідомленості окремими людьми своєї причетності до категорії колективного суб'єкта. Розрізненість цілепокладання властива не тільки суспільствам в цілому, але й окремим індивідам, у силу чого утруднюється міжособистісна взаємодія.

Це у свою чергу приводить до розшарування всієї системи громадянського суспільства і суспільства у глобальному розумінні. У людини повинна сформуватися не тільки відповідальність за себе, але й відповідальність за себе у загальній справі та за інших людей у смислі самоактуалізації, щоб не розчинитися у системі взаємозв'язків людей у суспільстві.

Отже, суб'єкт-суб'єктні відносини громадянського суспільства являються більш високою формою взаємодії, чим суб'єкт-об'єктні. Але самого високого рівня суб'єкт-суб'єктне відношення досягає саме в любові до іншої людини, а це вже являється аксіологічною стороною аналізованої нами проблеми, це рівень морального відношення до іншої людини. Людина для об'єднання з іншою людиною, як би це не називалося – персоналізацією, суб'єкт-суб'єктним відношенням – повинна здійснити по відношенню до «іншої значимої» людини акт трансценденції, тобто акт виходу за межі свого власного «Я», за межі свого суб'єктивного світу, на зустріч іншій суб'єктивності в умовах не лінійності, що формує особистість нелінійного суспільства.

Проаналізувавши умови, при яких людина може бути об'єктом і суб'єктом громадянського суспільства, зробимо підсумок: необхідно подолання суб'єкт-

суб'єктних відносин і утвердження суб'єкт-суб'єктних, в контексті яких особистість знайде своє істинне вираження, розуміння і прийняття, буде являтися «значимим іншим»;

відношення іншого «Я» до мого власного «Я» повинно виступати як умова мого існування, так як кожне «Я» постільки воно є і всезагальність «Я», є колективним суб'єктом, тому відсутній пріоритет одного «Я» над іншим;

для успішного функціонування особистості її предметна діяльність та її спілкування обов'язково повинні мати, крім об'єктивної доцільності, будь-який особистісний, суб'єктивний смисл, який розуміється як певний аспект «Я»;

необхідне встановлення довіри один до одного і формування інтегративної суспільної цілі чи ідеї, яка б об'єднала і згуртувала суб'єктів приватних діяльностей; не можливо перетворювати людину у маску, а стверджувати існування людини у всій повноті її буття;

людське «Я» не розчиняється у системі взаємозалежностей людей у суспільстві, а, навпроти, проявляє у ньому сили своїх дій; формування полісуб'єктної взаємодії між людьми, ми-концепції як фактора стабілізації своєї відповідальності за себе та іншу людину;

повинен здійснюватися процес персоналізації суб'єкта, який би отримував ідеальну представленість в життєдіяльності інших людей, і виступати у суспільному житті як особистість.

Таким чином, єднання людей повинно включати у свою структуру суб'єкт-суб'єктний тип відносин і лише на цьому фундаменті воно здатне функціонувати як розвинуте об'єднання громадян.

Реалізація даних відносин залежить від кожного з нас як суб'єктів суспільної, цілеспрямованої діяльності, від особливого образу виявлення наших сутнісних сил, нашого життя в людському розумінні цього слова, а також від діяльності державних органів освіти та інших соціальних інститутів. Але активність повинна виходити від нас самих, здійснюватися у нас і тим самим перетворювати нас, а для цього повинен реалізуватися принцип співрозвитку, що лежить в основі громадянського суспільства як єдиного соціального організму.

На шляху до застосування синергетичної методології громадянського суспільства сучасне українське суспільство зустрічається з негараздами ентропійного характеру, що свідчать про міру відхилення соціальної системи від еталонного (нормального, очікуваного) стану, яка виявляється у зниженні рівня ефективності інститутів державної влади, зниження темпів розвитку як економічного, так і соціального розвитку системи.

Теоретичні і практичні засади саморозгортання функцій громадянського суспільства виходять на проблему соціодіагностики антиентропійних процесів у їх реалізації, які зводиться до використання трьох ключових ідей синергетичної парадигми:

1) нелінійність розвитку;

- 2) багатоваріантність, альтернативність розвитку (економічні системи проходять через велику багатоманітність біфуркацій, точок розгалуження;
- 3) здатність соціально-економічної системи до якісного стрибка.

Накопичення незначних обурень у системі (флуктуацій) може викликати якісний перехід системи з одного рівня на інший, тому необхідно акцентувати увагу на поясненні організаційних змін, які у кінці XX століття стали однією з головних проблем сучасного розвитку і носять системний характер змін.

3.3 Людина у динаміці віртуально-комунікаційного простору

Сучасний інформаційно-комунікативний простір у глобальному масштабі в певних тенденціях стає згубною для особистості, гуманізму, духовних цінностей наративною структурою, гіперреальністю, тому що містить таку саму безособову частку «map», яка міститься у «людях». Саме тому сучасна людина стала вже не метою, а засобом досягнення (владними – формальними і неформальними – структурами) мети.

Проте, щоб адекватно зрозуміти цей процес субстанціональної втілюваності людини у соціумі, варто зафіксувати той всебічний факт, що людина з огляду на свої духовнозасадничі імпульси, іманентноактивну життєдіяльність здатна до своєрідного розщеплення, роздвоєння, що носить назву амбівалентності.

Через свій потенціал людина здатна до того, щоб свій власний зміст наділити подвійним життям, життям іманентним, життям у собі і життям зовнішньо-об'єктивованим, немовби відокремленим від себе. І вся ця іманентна здатність до роздвоєння, розщеплення себе виступає основою втілюваності людини у соціумі.

Інший висновок в тому, що сам соціум у цьому співвідношенні являє собою субстанціональне втілення людського начала, а його глибокою субстанціональною основою є саме людина та можливості її соціальної комунікації. Співвідношення людини і соціуму в контексті глобального інформаційно-комунікативного суспільства потребує аналізу:

- 1) суспільства як соціуму;
- 2) суспільства як системно-структурного цілісного світу;
- 3) суспільства як соціосвіту;
- 4) взаємовідносин між суспільством, людиною і природою;
- 5) виявлення тенденцій розвитку світу і людини;
- 6) взаємовідносин людини, соціуму і природи;
- 7) аналіз вимірів соціуму – фізичного, соціального, духовного;
- 8) аналіз мегасоціуму як єдиного цілісного і суперечливого організму.

У сучасному світі людина бере участь у великій кількості комунікацій

одночасно. Значна роль у цьому процесі належить розвитку інформації, упровадження якої в повсякденність породжує нові форми реальності. Віртуальна реальність як форма предметно-соціальної симуляції відтворює умови, які є близькими до об'єктивної реальності, за допомогою яких, з однієї сторони, можливе виконання деяких дій поза предметною дійсністю, а, з іншої, переживання у реальності відчуттів, недосяжних для повсякденного життя.

Основоположник віртуалістики Н. Носов виділяв чотири специфічних атрибути віртуальної реальності – актуальність, інтерактивність, автономність, переміщення. Віртуалізація розуміється як переміщення основних видів діяльності людини з соціального простору у віртуальний. У першу чергу це переміщення стосується інформаційної і комунікативної активності, яка масово переноситься в режим онлайн.

ЗМІ та інтерактивні технології створюють комунікативну систему, в якій реальність переноситься у штучний світ, світ віртуальних образів, які стають не просто засобами передачі інформації, а виступають певним специфічним досвідом людини. Якщо людина епохи модерну сприймала соціальну реальність як природну даність, в якій необхідно було існувати, то людина епохи постмодерну, усвідомлюючи штучність віртуального середовища, дедалі більше сприймає різні артефакти віртуального середовища як можливі альтернативи соціальному середовищу.

Ще з часів І. Канта питання про простір розкривається у контексті апріорності його виникнення у свідомості людини, оскільки цей простір розглядався умовою можливості існування людини. Існування віртуального простору свідчить про поліонтичність буття. Тому базова ідея віртуального світогляду – поліонтизм, який передбачає аналіз психіки людини як сукупності різноманітних реальностей, які не зводяться одна до одної.

Під віртуальністю розуміється ефемерний світ, який вибудовується згідно з логікою об'єктивного світу з невеликими змінами, у результаті чого віртуальна екзистенція виступає як паралель наявної. Об'єднуючи принципи дійсного світу і результати людської творчості, людина починає змінювати те, що, за своїм онтологічним статусом, не підлягає наявному впливу людини.

Комп'ютерна віртуальна реальність з'являється як результат не тільки розвитку інформаційних технологій, але й виступає соціальною необхідністю, що дає змогу людині урізноманітнювати мультиінтерпретації повсякденності відповідно до своїх бажань.

Важлива особливість цього процесу – інтерактивність, участь споживача у віртуальному континуумі, завдяки чому людина виступає як форма масової творчості, як своєрідний перформанс, учасником якого може стати будь-який бажаний. Комп'ютерна віртуальна реальність розглядається як альтернативна сфера буття, більш приваблива, ніж об'єктивна реальність, яка породжує нові форми ескапізму, психологічної залежності індивіда від віртуального світу та нові форми «абсолютно віртуального духу».

У цьому сенсі корисними стають праці Г. Гегеля. Дослідження доробків Г. Гегеля про ідею Абсолютного Духу дають змогу тлумачити віртуальну реальність у тому сенсі, що абсолютний дух є першопричиною усього оточення, який володіє самосвідомістю і здатністю щось творити.

Абсолютний Дух у процесі діалектичного відчуження проявляє себе у вигляді оточуючого світу, природи і людини. Потім, після зняття всіх протиріч, у результаті розвитку мислення і діяльності людини закономірне протікання діалектичного розвитку повертає його до самого себе, але вже в оновленому вигляді. Конкретно це може означати інтерпретацію гегелівської категорії Абсолютного Духу в аспекті філософії віртуальної реальності.

Гегелівський Абсолютний Дух може бути інтерпретований як константна реальність, яка породжує у процесі діалектичного відчуження світ предметної дійсності як віртуальну реальність. Віртуальна реальність як домінанта другої природи – це соціокультурний феномен, що виходить за межі сучасності і комп'ютерної термінології. Віртуальна реальність – це сукупність усіх реальностей: тілесності, свідомості, волі, внутрішніх якостей людини, кожна з яких має подвійну природу існування – константну і віртуальну. Тому сучасна філософія представляє сучасну людину як реальну і віртуальну, реальний та ідеалізований конструкт.

Це свідчить про те, що на зміну природничо-наукової чи механістичної онтології, яка умовно називається ньютонівською, приходить комунікативно-семантична чи дискурсивна онтологія, центром якої є людина як «автономний симулякр», різні спільноти і соціальні світи. Згідно з новою парадигмою пізнання світу, останній як принципово поліонтичний існує одночасно в рамках єдиного гіпертекста, який конструюється тим самим принципом, згідно з яким конструюється дискурс.

Віртуальна реальність має голографічну природу, в якій одночасно поєднуються зовнішня структура дискурсу (комунікативні модифікації та їх прояви – смайлики, картинки, сленги) та внутрішня його структура (сенси, що лежать в основі спілкування).

Голографічність цієї реальності проявляється в тому, що вона здається, на перший погляд, одновимірною для того, хто не розпізнає приховані в ній сенси, і, навпаки, є багатовимірною, адже здатна генерувати креативну інформацію і взаємовплив зовнішнього і внутрішнього середовища у свідомості учасників, втягнутих у цю реальність. Ця властивість віртуальної реальності дає людині змогу відтворювати засобами інформмоделей власний образ предметної реальності, наділеної особистісними сенсилами.

Отже, віртуальна реальність есплікується як штучно репродукована сфера-континуум, в якій індивід може трансформуватися, вступаючи у комунікацію із собою подібними і виступаючи у багатьох ролях – реципієнта і читача, співавтора і споглядача, конституюючи новаційно-еволюційну матрицю ментальних структур-моделей свідомості і позасвідомості, формуючи свій реальний і

віртуальний світ. Тому людина в динаміці віртуально-комунікаційного простору може модифікувати свою екзистенцію і своє буття.

У рамках синергетичного підходу особистість трактується як саморегульована, самоуправляюча система, тобто їй властива певна сукупність механізмів саморегуляції, в якій вирішальну роль управляючого фактора відіграє індивідуальна система цінностей особистості; як складана інформаційно-упорядкована система здатна у процесах взаємодії з середовищем до адаптивної самокорекції і прогресивної еволюції шляхом використання механізмів зворотного зв'язку; як відкрита система, яка може існувати у відриві від оточуючого природного і соціального середовища.

Між елементами цієї системи «особистість–суспільство» існує своєрідна динамічна рівновага, і будь-яке відхилення від неї слугує основним джерелом активності системи «особистість». Цілісність особистості – результат динамічної (нестійкої) рівноваги у системі «особистість–суспільство, проте ця рівновага постійно перебуває під загрозою порушення внаслідок тих змін, які відбуваються в суспільстві.

Самі зміни зовнішнього середовища є джерелом активності особистості, яка, адаптуючись до плінних умов, накопичує корисну інформацію, підвищує рівень своєї організації, тобто розвивається. Таким чином, зміни, що відбуваються у суспільстві, є джерелом розвитку особистості і в цьому сенсі є корисними для неї. У свідомості особистості вникає велика «карта можливостей», потенційних шляхів розвитку, вона отримує ймовірнісний, стохастичний характер, і діапазон ймовірнісних шляхів розвитку особистості є досить великим: від високих моментів самовираження до крайньої деградації.

Висновки до третього розділу

Методологічний аналіз рівнів людини дає змогу відобразити складність цієї багатогранності, багатство відмінностей, навіть суперечностей підходів до аналізу людини як складної соціальної істоти, незважаючи на велику різноманітність підходів до людини.

Багатовимірність людини має велику кількість вимірів індивіда, адже людина має космічний, фізичний, біологічний, соціальний, психологічний, культурний компонент.

Людина – історична і творча істота, яка в процесі перетворюючої діяльності перетворює природу, суспільство, саму себе, розвиваючи свої фізичні і духовні потенції. Творча, перетворююча діяльність людини свідчить про систему вищої складності, багатовимірну систему. Загалом багатовимірна людина – це така людина, яка володіє творчим мисленням і намагається самореалізувати себе як особистість.

Людина як соціокосмічний резонатор репрезентує спресований у рамках конкретного індивідуума Всесвіт, який чутко реагує на зміни соціуму і Космосу. Людина як голограма Всесвіту – метафоричний вислів, що вказує на

глибокий зв'язок людини і Всесвіту. У деяких моделях людини відзначається космічний вимір його екзистенційної сутності, якщо виходити з розуміння людини як космобіопсихосоціальної єдності. У цьому плані становить інтерес трактування людини як голограми Всесвіту, що пов'язане з корпускулярнохвильовим дуалізмом.

Наші знання про екзистенцію людини і функціонування її мозку і психіки ще не дають змоги створити єдину науку про людину, тому багато проблем обговорюються саме на метафоричному рівні. Функціонування центральної нервової системи людини, особливо головного мозку, свідчить про голографічну парадигму.

Сучасні вчені визначають духовну кризу особистості як вираження хаосу, що має амбівалентний характер, тобто, з однієї сторони, здійснює руйнівний вплив на особистість, який у результаті може привести до загибелі особистості, а з іншої, виступає як необхідний момент розвитку, як творче начало, конструктивний механізм еволюції, адже з нього може розвиватися нова організація і навіть народження нової особистості.